

Viyana'dan İstanbul'a endüstriyel miras değerlendirmesine yaklaşımlar: Anker Ekmek Fabrikası, Kasımpaşa ve Unkapanı un fabrikası örnekleri

Nur Sümeyye Yalçın Koçak^{a1,*}, Zeynep Kerem Öztürk^{b2},

^a İstanbul Ticaret Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye

^b İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye

Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi (2022) 4 (1): 31-39

<https://doi.org/10.47769/izufbed.1093637>

ORCID ¹ 0000-0002-5147-2599; ² 0000-0001-7691-9126

YAYIN BİLGİSİ

Yayın geçmişi:

Gönderilen tarih: 26 Mart 2022

Kabul tarihi: 06 Nisan 2022

Anahtar kelimeler:

Kentsel kimlik 1

Endüstriyel miras 2

Tarihi binaların dönüşümü 3

Anker Ekmek Fabrikası 4

Kasımpaşa ve Unkapanı un fabrikaları 5

ÖZET

Kentin tarihsel süreçte oluşmuş mevcut dokusunda yer alan tarihi yapıların bir kısmı endüstri mirası yapılarından oluşmaktadır. Bu yapıların restore edilerek aynı ya da farklı işlevlerde yeniden kullanımı sürdürülebilirlik açısından oldukça önemlidir. Tarihi nitelik taşıyan endüstriyel yapılar içerisinde yitirdiğimiz birçok yapının yanısıra ayakta kalmayı başarmış ancak esaslı restorasyon gerektiren yapılar da bulunmaktadır. İstanbul'un Beyoğlu ilçesinde bulunan Kasımpaşa Un Fabrikası ve Fatih ilçesinde bulunan Unkapanı Un Fabrikası, yıllar içerisinde işlevini yitirmiş ve halen atıl bir şekilde duran endüstriyel miras örneklerinden bazılarıdır. Viyana'da bulunan Anker Ekmek Fabrikası ise yapısal olarak korunup restore edildikten sonra işlevi değiştirilen endüstriyel miras örneklerinden birisidir. Bu çalışmada, un ve ekmek fabrikalarının geçmişteki işlev yakınlığı düşünülerek Anker Ekmek Fabrikası, Kasımpaşa ve Unkapanı Un Fabrikası karşılaştırmasında mekansal boyutlar araştırılıp süreç içindeki durumları değerlendirilmiştir. Mevcut halleriyle ise her üç fabrikanın çevresine kültürel, sosyo- ekonomik bağlamda olumlu ve olumsuz etkileri ele alınmıştır. Harap halde bulunan un fabrikalarının ise yeniden işlevlendirmesi ile kentsel alana kazandırılması amaçlanmıştır.

Approaches to assessment of industrial heritage from Vienna to Istanbul: examples of Anker Bread Factory, Kasimpasa and Unkapani Flour Factory

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 26 March 2022

Accepted: 06 April 2022

Key words:

Urban identity 1

Industrial heritage 2

Transformation of historical buildings 3

Anker Bread Factory 4

Kasimpasa and Unkapani flour factories 5

ABSTRACT

Industrial heritage buildings, some of the historical buildings within the existing texture of the city, formed through the historical process. Restoring these structures and re-using the same or different functions is very important in terms of sustainability. In addition to the many buildings, we lost among the historical industrial buildings, there are also structures that have managed to survive but require fundamental restoration. Kasimpasa Flour Factory in Beyoğlu district of Istanbul and Unkapani Flour Factories in Fatih district are some of the industrial heritage examples that have lost their function over the years and still stand idle. The Anker Bread Factory in Vienna is one of the examples of industrial heritage whose function was changed after it was structurally preserved and restored. In this study, the spatial dimensions of the flour and bread factory are researched in the comparison of Anker Bread Factory, Kasimpasa and Unkapani Flour Factory, and their status in the process is assessed, considering the functional clothing of the flour and bread factory. In their current conditions, the positive and negative effects of each three factories on the environment, in cultural, socio-economic context, have been addressed. It is intended to bring it urban areas by changing the functions of the flour buildings that have been damaged.

*Sorumlu yazar.

E-mail adresi: nsykocak@ticaret.edu.tr (Nur Sümeyye Yalçın Koçak)

1. Giriş

Kent dinamiği; ideolojik yapılar, kültürel değerler, coğrafya, tarihsel süreçler gibi etmenlerden etkilendiği için kimlik kavramı da özgün değerlere göre farklılık göstermekte ve bu durum kimlik kavramının zaman zaman yeniden yorumlanmasına sebep olmaktadır. Zaman ve mekan ilişkisi kuran kent belleği, fiziksel çevreyle olan ilişkiyi ifade etmektedir. İnsan tarih boyunca nesnelere, mekanları, bireyleri doğru tanımlayabilmek ve hatırdaki kalışını kolaylaştırabilmek için her şeyi adlandırma ihtiyacı hissetmiştir. Yapıların, sokakların, şehirlerin adlandırılması ile ayırt edilebilirlik ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda kentin kimliği de belirgin olmaktadır. Uzun yıllar aynı fonksiyonla kullanılan yapılar da kente özgün karakter kazandırmakta ve insanlar ile kurduğu bağdan dolayı bölgeye aidiyet kazandırmaktadır. Bireyin mekan ile ilişkisi deneyimler ile algılanmasına ve yüklenen anlam neticesinde sahiplenmesine neden olmaktadır. Mekandaki yaşamışlıklar, hatıralar, yüklenen anlamlar nesillere aktarılırken aynı zamanda gelecek ile köprü kurulmaktadır (Turan ve Yalçiner Ercoşkun, 2017, ss.57-59).

Tarihte kent kimliğinin değişmesinde rol oynayan en önemli yeniliklerden biri olan Endüstri Devrimi, İngiltere’de başlayarak ve daha sonra Avrupa ülkelerine yayılması ile sanayi yapılarının kentlerde artmasına neden olmuştur. Ticari ve ekonomik yapının günden güne gelişmesi birçok sorunu meydana getirmiştir. İş imkanları nüfusun artmasına ve yapılaşmanın kentlerde saçaklanarak genişlemesine neden olmuştur. Sanayi yapıları hava kirliliğinin ve çevre kirliliğinin oluşmasına zemin hazırlayarak ekolojiye zarar vermeye başlamıştır (Yiğitoğlu, 2020, s. 382). Kentte yaşayan insanların bu durumdan rahatsızlık duyması ve arazi fiyatlarındaki artış ya da güvenlik gibi nedenlerden dolayı fabrika sahipleri kentleri terk ederek daha ucuz arazilerin olduğu kent dışındaki bölgelere taşınmışlardır. Kent merkezleri, sanayinin merkezi olma özelliğini yitirirken, terk edilen fabrikalar hırsızlık, uyuşturucu vb. suçların yuvası haline gelmiştir. Metruk haldeki yapıların ve mekanların temizlenmesi amacıyla “Buldozer Dönemi” başlatılmıştır. Kent içinde boş arazilerin azalması ve nüfusun artması arazi fiyatlarını arttırmış olup bu durum terk edilen sanayi tesislerinin yeniden değerlendirilme sürecini tetiklemiştir. Endüstri yapıların ve alanların dönüşüm süreci 20’nci yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmıştır. Sanayileşmenin kentlere kayması, artan teknolojik imkanlarla yapıların istenilen işlevi verememesi, zamana karşı direnç gösterememesi yapıların kaderine terk edilmesine sebep olmuştur. Eskiyen, tahrip olan, çevresi ıssızlaşan ve değer kaybeden yapıların Batılı Devletler tarafından kent ekonomisine katkı sağlamak amacıyla canlandırılması ve yeniden kazandırılması ile endüstriyel yapıların dönüşümü başlatılmıştır (Torlak, 2013, ss. 705-706).

Makineleşmenin insan yükünü azaltması, daha az güç gerektirmesi ve hızlı üretimin ekonomiye katkısı gibi olumlu etkileri ile Osmanlı Devleti de sanayileşme sürecini başlatmıştır. Paşalimanı Un Fabrikası (1863), Unkapanı Un Fabrikası (1866), Kasımpaşa Un Fabrikası (1886) üretim kapasitesini artırmak için yapılmış fabrikalardan bazılarıdır (Doğan, 2013, s. 518).

Deniz ticaretinin yaygın olarak kullanıldığı dönemde İstanbul için en güvenli liman olarak belirlenen Haliç ve çevresi sanayi

fabrikalarının mekânı olarak seçilmiştir. Haliç, İstanbul topraklarında medeniyetini sürdürmüş Roma, Bizans ve Osmanlı devletlerinden günümüzde İstanbul’un odak noktalarından biri olmaktadır. İstanbul’un Fethi ile birlikte Osmanlı Devleti’nde ticaret ve üretimin yoğunlaştığı endüstriyel bir alan olmuştur. Cumhuriyet Dönemi’nde Haliç, 20. yy’ın sonlarına doğru dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Haliç’in sanayiden temizlenmesi kapsamında başlatılan kentsel dönüşüm sürecinde eski sanayi fabrikaları ıslah edilmiş ve bu süreçte bazı fabrikalar kaderine terk edilmiştir (İpek & Balyemez, 2019, s. 125). Haliç bölgesinde bulunan ve geçmişte halkın un ihtiyacını karşılayan Kasımpaşa Un Fabrikası ile Unkapanı Un Fabrikası bu yapılara örnek olarak verilmektedir. Henüz bir dönüşüm geçirmemiş olan bu yapılar günümüzde atıl halde bulunmaktadır.

Bu çalışmada, İstanbul’da bulunan endüstriyel miras örneği olarak tarihi değer taşıyan Kasımpaşa Un Fabrikası, Unkapanı Un Fabrikası ile Viyana’da bulunan Anker Ekmek Fabrikası araştırılmıştır. Günümüzde kaderine terk edilen Kasımpaşa Un Fabrikası ile Unkapanı Un Fabrikası’nın dönüşüm geçirmesi ile topluma kazandırılmasının önemine dikkat çekilmiştir. Geçmişte benzer fonksiyona sahip olan ve başarılı bir dönüşüm geçiren Anker Ekmek Fabrikası ise olumlu bir örnek olması amacıyla araştırılmaya değer bulunmuştur. Anker Ekmek Fabrika’ının sınırlı bir yapıya sahip endüstriyel kimlikten kopartılarak kültür merkezine dönüştürülmüştür. Halkın kullanımına açık olan yapılar çeşitli etkinliklere ev sahipliği yapmakta ve bölgeye sirkülasyon sağlayarak canlılık getirmektedir. Anker Ekmek Fabrikası’nda olduğu gibi Kasımpaşa ve Unkapanı un fabrikalarının da yeniden işlevlendirilmesinin, kentin canlanmasına katkı sağlayacağı ve geçmişteki kent dokusunun hatırdaki tutulmasında önemli rol oynayacağı düşünülmektedir.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışma kapsamında, endüstriyel miras örneklerinden İstanbul’da bulunan Kasımpaşa ve Unkapanı un fabrikaları ile Viyana yer alan Anker Ekmek Fabrikası’nın geçmişteki ve günümüzdeki durumları öncelikle literatürden araştırılmıştır. Geçmişte benzer fonksiyonlarla kullanılan ve günümüzde dönüşüm geçirerek işlev değiştiren Anker Ekmek Fabrikası’nın örneklenmesindeki amaç, halen harap durumda olan Kasımpaşa ve Unkapanı un fabrikalarının dönüştürülmesi için yol gösterici olmaktadır. Anker Ekmek Fabrikası gibi başarılı örneklerin araştırılması, atıl halde bulunan yapıların dönüşümü için teşvik edici olacağı ve aynı zamanda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi olarak durum çalışması araştırması kullanılmıştır. Yapılar yerinde fiziksel olarak gözlemlenerek mevcut halleri ortaya konulmuştur. Harap durumda bulunan tarihi nitelikli endüstri binalarının yeniden işlevlendirilmesinin gerek bina ölçeğinde gerekse kentsel dokudaki sürekliliğinin çevreyle bütünlük sağlaması bağlamında endüstriyel dönüşümün önemine dikkat çekilmiştir.

2.1 Kasımpaşa Un Fabrikası

Kasımpaşa Un Fabrikası, İstanbul’un Beyoğlu ilçe sınırları içerisinde şekil 1’de görülen Bedrettin Mahallesi’nde yer almaktadır. Kasımpaşa Un Fabrikası’na hizmet vermek amacıyla yapılan eski ambar binası, günümüzde ofis ve

kültürel amaçla kullanmak üzere “Tuzambarı” yapısına dönüştürülmüştür. İki yapının ana girişi Havuzbaşı Değirmen sokak olup birbirlerine komşudur (Büyükarıslan & Güney, 2013, s.48).

Şekil 1. Kasımpaşa Un Fabrikası'nın Konumu (Kültür Envanteri, 2020)

Sultan Abdülmecit tarafından Haliç kıyısında yaptırılan yapı, Büyükada Değirmeni'nden sonra İstanbul'un ikinci büyük değirmeni olma özelliği taşımaktadır (İpek & Balyemez, 2019). Yapının tamamlanma tarihi bilinmese de 1863 yılında buhar gücüyle çalışan değirmenlerden biri olarak kayıtlara geçmiştir. 20'nci yüzyılın ilk çeyreğinde teknolojiyle birlikte elektrikli motor gücüne geçilmiştir. 1926 tarihli J. Pervititch haritasında fabrikanın adı “Pilitas Mahdumları ve Madencidis Biraderler” olarak görünmektedir. Balcızade Değirmeni olarak da bir süre adlandırılan yapı birçok kez el değiştirmiş ve 11/10/1956 tarihinden itibaren adı Kasımpaşa Un Fabrikası olarak kaydedilmiştir. 1960 yılında onarım geçiren yapı Haliç'te bulunan diğer sanayi yapılarıyla birlikte 1982 yılında kapatılmış ve üretimi durdurularak kaderine terk edilmiştir (Karıptaş, 2012, s.42).

Şekil 2' de görüldüğü üzere yapı bir kompleks olarak nitelendirilmekte ve değirmen, silolar ve kepek ambarı binaları ile 3 bloktan oluşmaktadır. Zemin +4 kat olan eski değirmen binası taban alanı 953 m² olup dik yamuk formundadır. Buğday silolarının bulunduğu bina 2 katlı, dik yamuğa benzer forma olup taban alanı 620 m² dir. Zemin +3 kat olan kepek ambarlarının bulunduğu bina ise paralel kenar formunda olup taban alanı 550 m² dir (Ezgeç, 1998, s.37).

Şekil 2. Kasımpaşa Un Fabrikası'nın Ön Cephesi.

2.2 Unkapanı Un Fabrikası

Unkapanı Un Fabrikası, İstanbul'un Fatih sınırları içerisinde şekil 3' te görülen Unkapanı semtinde yer almaktadır. Yapı, Unkapanı Değirmeni sokağı ile Yeni Hayat sokağı arasında Yavuz Selim mahallesinde bulunmaktadır. Unkapanı tarihte

un ve buğday ticaretinde önemli bir konumda olup ambarların, değirmenlerin bulunduğu bir bölgedir. Semt adını “un” ve Osmanlı zamanında kullanılan bir tartı türü olan “kapan” dan almıştır. Kapan aynı zamanda toptan satış yapılan mekân anlamına da gelmektedir. Semtte getirilen tahılların Unkapanı'na istiflenmesi ve buradan dağıtılması ile işlek bir merkeze dönüşmüş, halk tarafından Unkapanı olarak adlandırılmaya başlamıştır (Seçer, 2002, ss. 76-77). Yapı aynı zamanda 20. yüzyılın başında Osmanlı resmi kayıtlarında “Beylik Değirmeni”, 1930'da yapılan J. Pervititch haritalarında “Belediye Değirmeni” olarak da adlandırılmıştır (Karıptaş, 2013, s 40).

Şekil 3. Unkapanı Un Fabrikası'nın Konumu (Kültür Envanteri, 2021)

Unkapanı değirmeni tuğladan yapılmış kagir bir yapıdır. Volta döşemeleri olan yapı için içeriye buğday girmekte ve ekmek olarak çıkmaktadır betimlemesi yapılmaktadır. 1870 yılında yapım izni çıkan Unkapanı kompleksinde bir avlu içinde değirmen binası, fırın, depo binaları, yatakhane binası, bacalar, sarnıç ve dükkanlar bulunmaktadır. Ayrıca bu avluda, buğday taşımak için dekonvil hattı vardır. Değirmen binası o dönemde yapılan değirmenlerle benzer özelliğe sahip olup, beşik çatılı ve üçgen alınlıklıdır. Zemin +4 katlı olan değirmen binası İstanbul Manifaturacılar Çarşısı (İMÇ) blokları yapımı sırasında yıkılmıştır. Kompleksin 4 kapısı bulunmaktadır. Unkapanı Limanı'nda alınan buğdaylar, Unkapanı Değirmen sokağında bulunan şekil 4' teki 2 numaralı kapıdan içeri girmekte ve işlendikten sonra Yeni Hayat Sokağı'na bakan şekil 5' teki 3 numaralı kapıdan çıkmaktaydı (Seçer, 2002, ss 83-85).

Şekil 4. 2 numaralı kapı

Şekil 5. 3 numaralı kapı

Depo binası dört katlı olup almaşık tuğla duvardan yapılmış ve beşik çatı ile örtülüdür. Kompleksin ortasında üç bölüme ayrılmış olan fırının değirmen binasına bakan ön cephesinde idari bina ve depo, Unkapanı Değirmeni Sokağı'na bakan

cephede dükkanlar, Yeni Hayat Sokağı ile Atlamatası Caddesi'nin kesiştiği köşede Sinema binası ve yıkılan değirmen binasının Unkapanı Değirmen Sokağı'na bakan cephesinde de yatakhaneler bulunmaktaydı (Kariptaş, 2013, ss. 71-72).

2.3 Viyana Anker Ekmek Fabrikası

Anker Ekmek Fabrikası, Avusturya Viyana'da 1891 yılında Heindrich ve Fritz Mendel kardeşler tarafından kurulmuştur. Viyana'nın Favoritten bölgesinde Laar Berg'de kurulan fabrika daha sonra atlı taşıtların şehirde rahat dağıtım yapabilmesi için şekil 6' da görülen alana Absberggasse 35 numaraya taşınmıştır (Dirlewanger, 2013, s.6).

Şekil 6. Anker Ekmek Fabrikası'nın Konumu

1893 yılında ticari marka logosu olarak şekil 7 'de bulunan "Anker" yani çapa seçilmiş ve çapanın ortasına iki kardeşin baş harfleri olan H ve F yerleştirilmiştir (Goller, 2018, s.68). Fabrikanın ürün teslimatı için günde üç defaya kadar ekmek istasyonundan şekil 8' de görülen atlı arabalar ile şehre teslimat yapılırdı. Hayvan yemi, yulaf ucuz olduğu için yavaş olmasına rağmen teslimat 1960' lara kadar atlarla devam etmiştir (Ertel, 2019, s.46).

Şekil 7. Logo (Kültüratlas, 2021) Şekil 8. At arabası (Fleck, 2021)

Her biri 2 kg ağırlığındaki 2000 ekmeği 25 fırıncı ile pişiren şirket dağıtımı 150 atlı araba ile yapan şirket istikrarlı bir şekilde büyümüştür. 1920' de 2000 kişiyi istihdam etmiş ve I. Dünya Savaşı sırasında Avusturya ordunun siyah ekmek ihtiyacını karşılamıştır. Savaştan sonra ürün yelpazesini genişleterek beyaz ekmek üretmeye de başlamıştır. 1922 yılında halka açık bir Limited Şirkete dönüşerek şube sayısını 100' e yükseltmiştir (Dirlewanger, 2013, s.6).

Şirket, daha ucuz ve yeni ürünlere odaklandığı gibi teknolojiden de yararlanarak reklam yaptırmayı da ihmal ettirmemiştir. 1930' lardan itibaren uzun bir müddet akıllarda kalıcı bir slogana imza atmıştır. "Tatilden dönen Viyanalılar

dört gözle neyi bekliyor? Kaynak suyunu ve Anker Ekmeğini." Bu slogan uzun yıllar şirket tarafından kullanılmıştır. 1924 yılında şirket anonim şirket olarak kaydedilmiştir (Montelaa, 2010). Yahudi olan Mendl ailesi sürgün edilirken, şirket aryanlaştırılmıştır. Savaşta hasar alan fabrika, kesintisiz üretim yapamamıştır. Savaş sonrası Viyana halkına tedarik sağlayabilmek için acil durum başlatılmıştır. Mendl ailesi geri dönerek mülkiyet tekrar aileye verilmiştir (Brot Fabrik Wien, 2021).

Şirket 1969 yılında Viyana Schöllers Grubu'nun bir parçası olmuştur. 1980' lerin başında, ekonomik zorluklara giren şirketin tüm hisselerini Gerhard Schuster ve erkek kardeşi Helmut Schuster satın almıştır. 1983 yılında şirket yeniden Ankerbrot adını almış ve 1990' dan itibaren Almanya'ya da ürünleri ihraç ederek Avrupa yayılmıştır. 1997 yılında şirketin yüzde 74'ü Alman Müller-Brot tarafından satın alınmıştır. Halka %3' ü açılan şirketin yüzde 23' lük hissesi Schuster kardeşlerde kalmış ve 2003 yılında Alman sanayici ailesi Ostendorf hisselerin çoğunluğu satın almıştır. 2003 yılında yıpranmış ekmek fabrikasını satın alan Ostendorf ailesi kapsamlı bir yeniden yapılanma programı başlatarak modern teknolojiler ile toplam üretim alanını yaklaşık üçte bire düşürmüştür. Bu da boş olan eski bölümlerinin 2009 yılında kapanmasına yol açmıştır (Dirlewanger, 2013, ss. 9- 17).

2.3.1 Anker Ekmek Fabrikası'nın Mimari Özellikleri

1892/93' te ilk olarak Absberggasse' de ve siyah ekmek üretimi için bir fırın, konut ve ofis binası inşa edilmiştir. Şirket geliştikçe ve çalışan sayısı arttıkça genişlemeye başlamıştır. İlk genişleme 1900 yılında gerçekleşmiştir. Ofis binasının güneyinde tahıl deposu, daha sonra trafo binası olarak kullanılan kazan dairesi ve değirmen binası Friedrich Schön tarafından planlanmıştır (Dirlewanger, 2013, s.14).

Tesis alanı, en büyük genişlemesinin yaşandığı dönemde, Quellenstrasse ile bugün hala bir endüstriyel demiryolu bağlantısının ayrıldığı bağlantı demiryolunun güzergahı arasındaki mahallenin tamamını kapsamaktadır. Yönetim binası ve iki tahıl ambarı, kazan dairesi ve makine dairesi Absberggasse boyunca bulunmaktaydı. Daha sonraki dönemlerde bölgenin güneyine doğru çok sayıda mağaza ve diğer yardımcı binalar eklenmiştir. Eski tahıl ambarı, cadde tarafında penceresiz dört katlı tuğla cepheli kübik bir yapıdır. Bu binanın hemen yanında 1927 yılında inşa edilen ambar binası eski ambar binası ile şekil 9' da görülen betonarme bir konveyör bant köprüsü ile birbirine bağlanmaktaydı (Wehdorn & Winischhofer, 1984, s. 36).

Şekil 9. Konveyör bant köprüsü (Vinyl79, 2021)

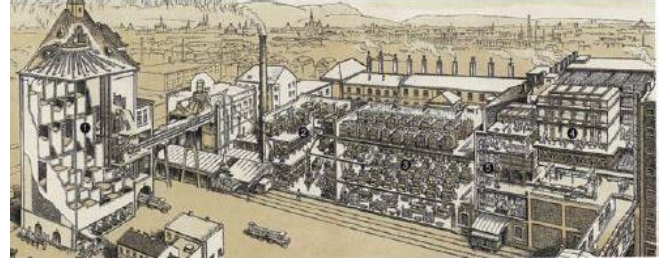
Şekil 10. Eski Ambar Binasının Cephesi (Pichler, 2017)

1909' dan Birinci Dünya Savaşı' na kadar, çok sayıda kil fırınına sahip siyah ve beyaz ekmek üretimi için fırın, siyah ekmek için bir yükleme salonu dahil olmak üzere kapsamlı yeni binalar inşa edilmiştir. 1925' te beyaz ekmek üretimi için, elli metrelik hatırı sayılır bir açıklığa sahip betonarme, üç menteşeli kemerli kafes kirişlerden inşa edilen ikinci bir büyük yükleme holü yapılmıştır. İki yıl sonra, otuz betonarme silo hücrelerinden oluşan bir tahıl ambarı inşa edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın savaş hasarı giderildikten sonra fabrika tesisleri modernize edilmiş; 1951' de fabrika izni yenilenerek sonraki yirmi yılda siyah ekmek fırınındaki tüm kil fırınları kademeli olarak kaldırılmıştır (Wehdorn & Winischhofer, 1984, s.36). Anker Ekmek Fabrikası' nın şüphesiz en ilginç binası 8 Mayıs 1900' de inşaat ruhsatıyla o zamanların endüstri mimari aynı zamanda Theophil Hansen' ın öğrencisi olan Friedrich Schön tarafından inşa edilen tahıl ambarıdır. Şekil 10' da görüldüğü gibi Absberggasse' ye bakan penceresiz, katmanlı izgara yapıya sahip beş katlı tuğla bir yapıdır (Dirlewanger, 2013, s.14).

Eski tahıl ambarını çevreleyen duvarlar, 60 ila 90 cm kalınlığında, masif tuğla işçiliğiyle yükseltilmiştir. Binanın temeli düzgün kesme taş işçiliğinden oluşmakta olup, iç duvarları fırça sıva ile yapılmıştır. Bodrum üstündeki tavan kare tonozlardan, bodrum kat merdivenleri ise taştan yapılmıştır. Diğer tüm eklemeler masif ahşap yapılardan yapılmıştır: 18.20 m yüksekliğindeki ana kat, şartlı platformlara sahip ahşap bir siloya bölünmüştür, tüm ara katlara ahşap merdivenlerle erişilir; sadece dış yangın merdiveni demirden yapılmıştır. Bir yöne eğimli çatıda ahşap direkler ve çatı kaplamada keçe kullanılmıştır. Asansörler için çatı konstrüksiyonu ahşap çerçeve işçiliğinden oluşmaktadır. Tüm binada zeminleri ahşap olarak döşenmiştir, sadece bodrum katında kaldırım taşı vardır. Tüm pencere ve kapılar demirden yapılmıştır. Fabrikada iş akışının ise son derece basit olduğu belirtilmektedir: Tozsuzlaştırma sisteminden depoya gelen tahıl, asansörler ile en üst kata çıkartılarak borular yardımıyla serbest düşüş halinde dağıtılır veya gerekirse doğrudan değirmene taşınırdı (Wehdorn & Winischhofer, 1984, s. 36).

Şekil 11. Expeditihalle (Bernold, 2021)

Şekil 12. Ambarlarının birleşimi (Dirlewanger, 2013, s.17)

U şeklinde düzenlenen alanda fırın, depolar, vagonlar, at ahırları, bir konut binası ve bir yönetim binası, zemin katta bir ofis, bekçi için bir daire, memur için daire, üst katta yönetici için bir daire ve bodrumda bir çamaşır odası bulmaktaydı. Eski ürün yükleme holü Ignaz Gridl tarafından yapılmıştır. Şekil 11' de görülen Expeditihalle, inşaat sırasında yaklaşık 2200 m² lik bir alan üzerinde Avrupa'nın en büyük kolonsuz salonlarından biri olarak bilinmektedir. Beşik tonozunda 40 m uzunluğunda heybetli bir çelik iskelete sahip olan yapıyı, Ignaz Gridl 1912' de inşa etmiştir (Altbauneu, 2021).

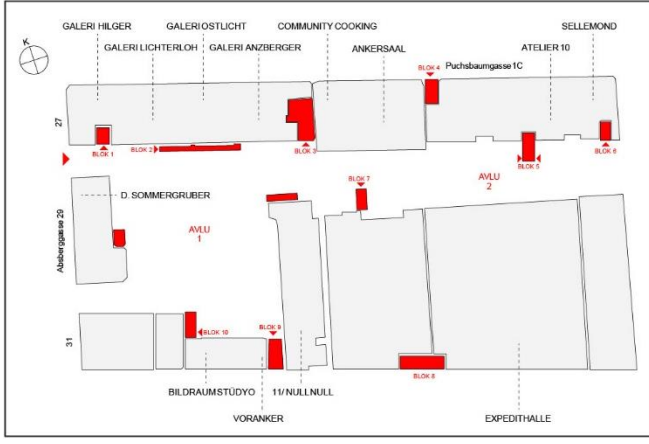
Expeditihalle'nin yapımından sonra yeni bir tahıl ambarının inşaatına başlanmıştır. Şekil 12' de görüldüğü üzere yeni yapı eski tahıl ambarının karşısına inşa edilip iki bina bir köprü ile birbirine bağlanmıştır. Yeni tahıl silosu, 30 betonarme hücreye ve 44 m yüksekliğe sahip bir binadır. Wayss & Freytag tarafından inşa edilmiştir.

Şekil 13. Anker Ekmek Fabrikası'nın Dönüşüm Geçiren Alanı (Loft City GmbH & Co KG, 2021)

Anker Ekmek Fabrikası'nın toplam 68.000 m²' sinin yaklaşık şekil 13' te görülen 17.000 m² üzerinde on iki objede çok fonksiyonlu salonlar, stüdyolar, sergi salonları, ofisler ve loftlar oluşturma konseptine sahip olan şirket, bunu yapmak için asansörler, merdivenler ve garajlarla yeni bir altyapı inşa etmiştir. Daha sonra eklenen bir yapının yıkılmasıyla, binalar olabildiğince otantik bir şekilde restore edilmiş iki iç avlu etrafında gruplandırılmıştır. Böylelikle korumasız yapılar korunmuş ve kısmen orijinal hallerine geri getirilmiştir (Bloderer,2019, s.10).

Şekil 14. Anker Ekmek Fabrikası'nın Dönüşüm Geçiren Yapıları

Şekil 14' te görülen Expeditihalle' nin solunda bulunan binanın, her biri yaklaşık 1.000 m² büyüklüğünde olan dokuz katının yeniden canlandırılması, asansör boşluğunun yıkılmasından başlayarak, 3. ve 7. katların üzerindeki ıssız tavanlar, merdiven ve çelik çerçeve konstrüksiyonunda geniş çatı katları (tarihi mülkün 8. ve 9. üst katlarındaki çatı katları), binanın dikkatlice restorasyonuna kadar oldukça zor görevler içerdiği belirtilmektedir. Absberggasse' deki eski yönetim binası olan mülkün tadilatında eski çatı örtüsü kaldırılmış, 30 cm kalınlığında temel salı onarılmış, betonarme destekler üzerine asansör ve balkonlar eklenmiş, mevcut sıvalı cephe yenilenmiştir. Trafo istasyonu ve diğer mülklerin yenilenmesi sırasında eski ahşap tahıl ambarı olan binanın dokusunun korunmasında büyük özen gösterilmiştir. Binanın bölümleri yıkıldığında ortaya çıkan, duvar tuğlalar ile temizleme ve canlandırma gerçekleştirilmiştir (Altbauneu, 2021).

Dönüşüm sürecinin başlangıcında eski tahıl ambarı ve Absberggasse' de bulunan tuğladan örülmüş tarihi bina anıt koruma programındaydı. Zamanla tarihi dokuyu korumak ve değerli bir dönüşüm yapabilmek için anıt koruma iptal edilmiştir. Bir asırdan uzun süre Viyana'ya ekmek tedarik etmek için atların girip çıktığı Expeditihalle, üç katlı bir yapıya dönüştürülmüştür. Expeditihalle, konserler ve tiyatro gösterileri için Viyana'nın en popüler mekanlarından biri haline getirilmiştir. Salonda heraklite izolasyonu ve ahşap zemin sayesinde izolasyonun işlevinin mükemmel olduğu söylenmektedir. Etkinlikler sırasında gerekli konforu sağlayabilmek için klima, yerden ısıtma, ışık ve ses bileşenleri gibi teknolojik imkanlardan yararlanılmıştır (Altbauneu, 2021).

3. Bulgular ve Tartışma

Kasımpaşa Un Fabrikası, Unkapamı Un Fabrikası ve Anker Ekmek Fabrikası gözlem ve veri toplama yoluyla incelenmiştir.

3.1 Kasımpaşa Un Fabrikası

Kasımpaşa Un Fabrikası'nın çevresinde, Havuzbaşı Değirmen sokak ile Tali sokak kesişiminde elektrik trafosu ve Tali sokağın bittiği yerde bulunan Ambar Arkası sokakta ise Kasımpaşa Polis Amirliği bulunmaktadır. Tali sokakta yapı önünde polislerin istiflediği barikatlar, çocuk oyun salıncağı, motosikletler gözlemlenmiştir. (Şekil 15)

Şekil 15. Kasımpaşa Un Fabrikası Arka Cephesi

Yapıyla ilgili "T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul II Numaralı Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 29.09.2009 gün ve 2931 sayılı kararı ile 14-15 parselinde kazı yapılabileceğine karar verilmiştir." (Taner, 2011, s.94). Ancak yapı günümüzde harap bir halde bulunmaktadır ve yasal koruma altındadır (Köksal & Ahunbay, 2006, s.127).

Şekil 16. Kasımpaşa Un Fabrikası'nın Kapatılmış Yüzeyleri

Yapının kapıları kilitlemiş, şekil 16' da görüldüğü gibi açık olan boşluklar gaz betonlarla doldurulmuş ve etrafı çevrelenmiştir. Yapıdan içeriye izinsiz girmek mümkün değildir. Yapının arka sokağında bulunan Kasımpaşa Polis Amirliği sayesinde evsizlerin mekanı olmadığı düşünülmektedir. Uzun yıllardır kullanılmayan yapı, büyük ölçüde zarar görmüş ve dönüşüm yapılmadığı takdirde bozulmaya devam edecektir. Yapıda bulunan açıklıkları kapatmak amacıyla kullanılan gazbetonlar, yapının kimliği ile örtüşmemekte ve farklı malzeme kullanımının oluşturmuş olduğu görsel olumsuz etkinin, yapının dönüşüm aşamasında yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

3.2 Unkapamı Un Fabrikası

Unkapamı Un Fabrikası, Şehir Tiyatroları Reşat Nuri Güntekin Sahnesi' ne, İMÇ Blokları' na ve sahile yürüme mesafesindedir. İnsan sirkülasyonunun fazla olduğu bir bölgede olan yapı, yeniden işlevlendirildiğinde alandaki yoğunluğu da çekebilecek potansiyele sahiptir.

Bir dönem kağıt toplayıcıları tarafından işletilen yapının bir kısmı günümüzde otopark olarak işletilmektedir. İstanbul Ticaret Borsası tarafından bazı girişimlerde bulunulsa da mülk sahibi İSTİB' in yapının Kongre Merkezi olarak restore edilmesini istediği söylenmektedir (İpek & Balyemez, 2019, s.128). Ancak yapı günümüzde atıl bir halde bulunmaktadır.

Şekil 17. Unkapamı Un Fabrikası Cepheleri

Fatih Belediyesi Başkanlığı tarafından şekil 17’ de görülen kapıda asılı duran tabelada “Can ve mal emniyeti açısından yaklaşmayınız. Araç park etmeyiniz.” uyarısı bulunmaktadır. Bu durumda yapının, halk için tehlike arz ettiği sonucuna varılmaktadır. Yapının 4 kapısı kilitli olmakla birlikte duvarlarda bulunan deliklerden iç mekana geçmek mümkündür. Yapı hala metruk bir vaziyette olup iç avlu etrafındaki bloklarda evsizlerin yaşadığı gözlemlenmektedir.

3.3 Anker Ekmek Fabrikası

Ferdinand-Löwe Strasse, Absberggasse, Puchsbaumgasse sokakları ile A23 otoyolunun kesişim alanı içerisinde kalan 68.000 m²’ lik alanın yaklaşık 17.000 m²’ si dönüştürülerek hakimiyet hakkı başka kullanıcılara geçmiştir. Şekil 18’ de görülen dönüştürülen yapılar ile Ferdinand- Löwe caddesi arasında kalan alan Anker Ekmek Fabrikasına ait olup ekmek üretimi halen devam etmektedir. Anker, Absberggasse’ den geleneksel fırını ileriye dönük, cesur yaklaşımlar ve kentsel lojistik konseptleriyle geliştirmek için 11. Viyana’ ya tamamen taşınmayı planlamaktadır (Joksch, 2019).

Şekil 18. Anker Ekmek Fabrikası'nın Dönüştürülen Alanı

Ekmek Fabrikası’ndan kültür merkezine dönüşen alanda süreç hala devam etmektedir. Ankersaal, Ankersaalzenberggalerie, Atelier 10, Bildraum Studio, Community Coo-king, Daniel Sommergruber, Deutsche Pop, Diplomarbeitsbindung, Expedithallegalerie, Hilger Next, Interstuhl, Kulturhaus Brotfabrik, Kunstraum Sellemond, Lerncafe, Lichterlohlichterloh, Magdas Kantine, Ostlicht, Ressler Kunst Aktionen, Schauraum 11/Nullnull, Smt-Immobilien, Sob Schule Für Sozialbetreuungsberufe Superar, Tenfifty, Voranker dönüştürme işleminden sonra hizmete açılan kültür alanlarıdır (Brotfabrik, 2021).

Sosyal yaşama uyumlu kültürel bir merkez haline dönüştürülen alan, bölgenin esnafına ekonomik canlılık getirmesinin yanısıra, alanda hizmet veren kurumlara da ekonomik katkı sağlamaktadır. Bölgede yaşayanların sosyalleşmek ve eğitim amaçlı kullandığı alan, Viyana halkı tarafından da kabul görmekte ve önemli bir merkez haline gelmektedir. Alanın büyük bir bölümünde ekmek üretiminin devam ediyor olması geçmiş ile olan bağlantının sürmesine sebep olmaktadır.

4. Sonuç

Tarihsel süreçte kentler, içinde barındırdıkları toplulukların kültürel ve sosyal değişimlerinin fiziksel mekanlara yansımaları farklı nitelikteki çeşitli yapılarla ortaya koymaktadır. Dönemin sanat akımı, konstrüksiyonu, yapım

teknolojisi gibi etkenler kentin niteliğini oluşturduğu kadar, doğal ve yapısal çevre koşulları, toplumun kültürel ve sosyal yapısı da kent kimliğinin oluşmasında önemli yer tutmaktadır. Anker Ekmek Fabrikası’ nın yapıldığı tarihlerde fiziksel olarak binanın yapım teknolojisi ve üretim olanaklarıyla birlikte, toplumdaki en önemli gıda olan ekmeğin o günkü koşullarda halka ulaştırılma yöntemi ve ekmek çeşitliliği, kentin kültürel dokusu hakkında bilgi vermektedir. Fiziksel olarak restorasyon eylemlerinin uygulandığı bina yeniden işlevlendirilerek çevresine ekonomik açıdan canlılık getirmiş ve halen kullanılabilirliğiyle kentsel hafızada yerini korumuştur.

Anker Ekmek Fabrikası’ nın sadece tarihi eser olarak belirlenen kısımları dışında, tarihi nitelikli olmayan bölümleri de korunarak yeniden canlandırılmıştır. Fabrika dönüşüm geçirirken mümkün olduğu kadar az müdahalede bulunduğu ve yeni işlev verilmesi aşamasında yapısal korumalara dikkat edilerek restore edildiği görülmektedir. Örneğin termal açıdan sorunlu olan çelik pencerelerin konfor açısından meydana getirdiği sorunlar, iç mekanda pencerelere ekleme ve düzenleme yapılarak giderilmiş ayrıca yeni oluşturulan ve büyütülen odalarda fabrikanın eski tuğla duvarları ve sütunları açığa çıkarılarak yapılar sağlamlaştırılmıştır. Anker Ekmek Fabrikası’ nın dönüşümü sonucu çevre bütünüyle ele alındığında kültürel ve fiziksel iyileştirme yapıldığı görülmektedir. Endüstriyel bir dönüşüm geçirerek birden fazla işlevli bir merkez haline getirilen yapı, sosyal ve ekonomik anlamda hem topluma hem de bölgeye katkı sağlamaktadır. Ayrıca alanın hala dönüşüm geçirmeyen yapılarında ekmek üretimine devam ediyor olması, tarihi binanın geçmişle olan bağlarını sürdürmesine de imkan tanımaktadır.

İstanbul’daki un fabrikaları örneklerine bakıldığında harap halde duran her iki yapının kimliği, yapıların yanından geçen yabancı insanlar tarafından algılanamamaktadır. Mekanın hangi fonksiyonla kullanılmış olduğu veya günümüzde ne amaçla atıl halde bırakıldığı insanlar tarafından bilinmemektedir. Kentin süreç içinde birçok faktöre bağlı olarak fiziksel çevresinde yaşanan değişimler, kentsel belleğin de değişime uğramasına neden olmaktadır. Bu yapıların çevresi de bu nedenle süreç içinde birçok değişime uğramıştır. İnsanların, harap yapıların geçmişte un fabrikası olarak kullanıldığını bu koşullar altında bilmesi mümkün değildir.

Bu çalışmada bilimsel verilerden ve yerinde yapılan araştırmalardan elde edilen bilgilere göre; ikinci dereceden koruma altında olan Kasımpaşa ve Unkapamı un fabrikalarının günümüzde kullanılmayacak düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Haliç bölgesinde sanayi faaliyetlerinin durması sonucu her iki yapıda kaderine terk edilmiş durumdadır. Yapısal nitelikleri bakımından tehlike arzeden Unkapamı Un Fabrikası halen evsizlerin barınağı konumundadır. İçeriye girilmenin yasak olduğu Kasımpaşa Un Fabrikası’nın yapısal nitelikleri ise Unkapamı Un Fabrikası’na göre daha iyi durumdadır. Eski Tekel Binası olan Tuzambarı’na komşu durumdaki Kasımpaşa Un Fabrikası’ nın sağlam kalmış strüktürünün ve özgün dokusunun korunarak günümüz koşullarına cevap verebilecek yeni işlevle değerlendirilmesi, toplum yararı olarak ele alınmalıdır. Anıtların korunmasının toplumsal yararlı bir amaç için kullanımıyla kolaylaşacağı belirtilen 1964 tarihli Venedik Tüzüğü’nün 5.maddesine göre de doğru yaklaşım açıkça belirlenmiştir. Tüzükteki bu madde ile söz konusu harap durumdaki yapıların fotoğraflarda ve çizimlerde

anı olarak kalmadan yeniden topluma ve ekonomiye kazandırılmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca gelecek nesillere de kültürel miras bırakmanın devamı sağlanmış olacaktır. Kasımpaşa ve Unkapanı un fabrikaları tahrip olmuş bölümleri de dikkate alındığında, yeniden işlevlendirme ve restorasyon projelendirme aşamasında uygulanacak eylem türleri seçiminde koruma kurulu kararları önem kazanmaktadır. Bu tür endüstriyel binaların dönüşümlerinde, mer'i imar planlarındaki şartların ve mal sahiplerinin katılımının birlikte değerlendirilmesi göz ardı edilmemelidir.

Anker Ekmek Fabrikası yapısal olarak korunup yeni fonksiyonlarla projelendirilmesi sonucunda bulunduğu çevreye yeniden ekonomik, kültürel ve kentsel canlılık getirmiştir. İstanbul'daki un fabrikalarının konum ve tarihi değerlerine bakıldığı zaman, günümüze uygun biçimde yeniden işlevlendirilmeleri kentsel kimliğin yok olmadan hafızalarda yer etmesini sağlamada önemli rol oynayacaktır.

Kaynaklar

- Altbaueneu. (2021, Ocak 14). Ankerbrot Lofts, Wien X. altbaueneu.at: <https://www.altbaueneu.at/objekte-wien/ankerbrot-lofts-1100-wien-1/> adresinden alındı
- Bernold, A. (2021, Ocak 14). Expedithalle. www.brotfabrik.wien: <http://www.brotfabrik.wien/kunst-kultur/expedithalle.html> adresinden alındı
- Bloderer, L. M. (2019). Die Hammerbrotwerke, geschichte und revitalisierung einer industriebranche. Viyana: Viyana Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi.
- Brot Fabrik Wien. (2021). Die über 120jähriige Geschichte der Ankerbrotfabrik ist eng mit der Wiener Stadtgeschichte verbunden. Ocak 12, 2021 tarihinde brotfabrik.wien: <http://www.brotfabrik.wien/das-areal/geschichte.html> adresinden alındı
- Brotfabrik. (2021, Ocak 14). Orientierung. www.brotfabrik.wien: <http://www.brotfabrik.wien/das-areal/orientierung.html> adresinden alındı
- Büyükarıslan, B., & Güney, E. D. (2013). Endüstriyel miras yapılarının yeniden işlevlendirilme süreci ve İstanbul Tuz Ambarı örneği. Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, 6(2), 31-58.
- Dirlewanger, N. (2013). Einsatz von holzmischbautechnologien bei eingriffen in denkmalgeschützte gebäudesubstanz. am beispiel des denkmalgeschützten getreidespeichers der ankerbrotfabrik. Viyana Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi.
- Doğan, M. (2013). Geçmişten günümüze İstanbul'da sanayileşme süreci ve son 10 yıllık gelişimi. Marmara Coğrafya Dergisi (27), 511-550.
- Ertel, H. (2019). materialarchiv wien. Viyana Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi.
- Ezgeç, P. (1998). Kasımpaşa un fabrikası restorasyon projesi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Fleck, L. (2021, Ocak 14). www.meinbezirk.at. www.meinbezirk.at: https://www.meinbezirk.at/simmering/c-gesundheit/worauf-freut-sich-der-wiener-wenn-er-vom-urlaub-kommt_a385591 adresinden alındı
- Goller, S. (2018). Die Kreta im Wandel? Auswirkungen von Stadtentwicklung und Stadterneuerung auf nachbarschaftlichen Sozialraum. Viyana Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi.
- İpek, E., & Balyemez, S. (2019). Kıyı alanlarındaki endüstri mirasının kentsel yenilemedeki rolü: Haliç üzerine bir inceleme. Ata Planlama ve Tasarım Dergisi, 3(2).
- Joksch, C. (2019, Eylül 13). Ankerbrot stellt die Weichen für die Zukunft. Ocak 13, 2021 tarihinde Ankerbrot: https://www.ankerbrot.at/presse/83/Ankerbrot_stellt_die_Weichen_fuer_die_Zukunft adresinden alındı
- Karıptaş, F. S. (2012). Kasımpaşa'da 19. yüzyıl endüstri mirası örneği: Kasımpaşa un fabrikası. Mimar.ist Üç Aylık Mimarlık Kültürü Dergisi (43), 41-48.
- Karıptaş, F. S. (2013). Unkapanı Değirmeni rölöve, restitüsyon ve restorasyon projesi. Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi (10), 39-47.
- Köksal, T. G., & Ahunbay, Z. (2006). İstanbul'daki endüstri mirası için koruma ve yeniden kullanım önerileri. İtüdergisi/a, 5(2), 125-136.
- KulturAtlas. (2021, Ocak 14). Ankerbrotfabrik (Wien X. Bezirk). KulturAtlas.at: http://www.kulturAtlas.at/aut_w/page/00075181.htm adresinden alındı
- Kültür Envanteri. (2020, Ekim 6). Kasımpaşa Un Fabrikaları. Nisan 4, 2022 tarihinde Kültür Envanteri: <https://kulturenvanteri.com/yer/kasimpasa-un-fabrikalari/#16/41.030624/28.969114> adresinden alındı
- Kültür Envanteri. (2021, Nisan 5). Beylik Değirmeni. Nisan 4, 2022 tarihinde Kültür Envanteri: <https://kulturenvanteri.com/yer/beylik-degirmeni/#16/41.020842/28.961638> adresinden alındı
- Loft City GmbH & Co KG. (2021, Ocak 14). Projektbeschreibung. www.loftcity.at: <http://www.loftcity.at/index.php/lofts-loftcity/projektbeschreibung-loftcity> adresinden alındı
- Montelaa. (2010, Mayıs 6). Ankerbrot. Ocak 12, 2021 tarihinde Montelaa.biz: <https://montelaa.biz/1106/> adresinden alındı
- Pichler, K. (2017). Brotfabrik Wien. <http://www.brotfabrik.wien/>, Viyana. <https://drive.google.com/drive/folders/0B078SzYzJRH-KdGExR2RiT1ZZbTA> adresinden alındı
- Seçer, F. (2002). İstanbul'daki Osmanlı Dönemi değirmenlerinin mimari açıdan incelenmesi ve Unkapanı Değirmeni'nin günümüz şartlarında değerlendirilmesi. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Restorasyon Anabilim Dalı, Restorasyon Yenileme-Koruma Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Taner, S. (2011). İstanbul endüstri yapılarının "loft" kavramı çerçevesinde yeniden işlevlendirilmesi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Programı, Yüksek Lisans Tezi.
- Torlak, S. E. (2013). Endüstri mirasının ekonomiye kazandırılması: Toronto Distillery District dönüşüm

örneği. International Conference on Eurasian Economies, 4, s. 705-710.

Turan, S., & Ercoşkun, Ö. Y. (2017). Meydanlardaki isim değişikliklerinin kent belleğine etkisi: Ankara örneği. Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi, 2(1), 55-68.

Vinyl79. (2021, Ocak 14). AT | 1100 Wien | Ankerbrot – Fabrik. schlotforum.wordpress.com: <https://schlotforum.wordpress.com/2007/11/20/1100-wien-absberggasse-anker-brot/> adresinden alındı

Wehdorn, M., & Winischhofer, U. G. (1984). Baudenkmäler der Technik und Industrie in Österreich. Salzburg: Böhlau.

Yiğitoğlu, Ş. (2020). Mimaride İşlev Değişikliğinin Etkileri: Fabrikadan Çağdaş Sanat Müzesi'ne Dönüşüm 'Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası Örneği'. Mimarlık ve Yaşam Dergisi, 5(2), 381-402.